

مطالعه میزان مصرف گیاهان دارویی اکوسیستم‌های مرتعی و تعیین ویژگی‌های حرفه‌ای عرضه -

کنندگان این گیاهان در اصفهان

منصوره قوام^{۱*}

mghavam@kashanu.ac.ir

زینب سلیمانی نژاد^۲

تاریخ پذیرش: ۹۶/۰۴/۲۴

تاریخ دریافت: ۹۶/۰۲/۱۸

چکیده

گیاهان یکی از اولین و در دسترس‌ترین منابع قابل استفاده در درمان می‌باشند. امروزه استفاده از گیاهان دارویی به شدت در حال افزایش است. شناخت سلیقه و رویکرد جوامع به مصرف گیاهان دارویی و همچنین توجه به دیدگاه‌ها و پیشنهادهای مصرف‌کنندگان گیاهان دارویی، می‌تواند راهنمای خوبی برای برنامه‌ریزان و سیاستگذاران صنعت دارویی کشور باشد. وجود تقاضا برای گیاهان دارویی تحت تأثیر عوامل مختلف فرهنگی و اجتماعی می‌باشد. پژوهش حاضر با هدف بررسی نقش عوامل مختلف اجتماعی در تقاضای گیاهان دارویی و تأثیر اکوسیستم‌های مرتعی در تأمین گیاهان در اصفهان انجام شد. جمع‌آوری داده به روش پیمایشی بود که با استفاده از پرسشنامه از ۳۳ فروشنده گیاهان دارویی در اصفهان در سال ۱۳۹۴ انجام شد. روایی پرسشنامه توسط پانل متخصصان مورد تأیید قرار گرفت. ضریب آلفای کرونباخ برابر ۰/۸۷۷ بود که اعتبار پرسشنامه را اثبات نمود. نتایج نشان داد، گل‌گاوزبان (۵۷/۶٪) به عنوان بیشترین گیاه خریداری شده و بیماری‌های اعصاب و روان (۷۹/۲٪) بیشترین علت مراجعه مردم به عطاری‌های اصفهان بودند. همچنین بیشترین گیاهان دارویی خریداری شده توسط عطاریها از رویشگاه‌های مرتعی بوده است.

واژه‌های کلیدی: گیاهان دارویی، ویژگی حرفه‌ای، عطاری، اصفهان، اکوسیستم‌های مرتعی

۱- استادیار گروه مرتع و آبخیزداری، دانشکده منابع طبیعی و علوم زمین، دانشگاه کاشان (مسوول مکاتبات)

۲- دانشجوی کارشناسی ارشد گروه مرتع و آبخیزداری، دانشکده منابع طبیعی و علوم زمین، دانشگاه کاشان

Study of the Consumption of Medicinal Plants of Rangeland Ecosystems and Determination of the Professional Characteristics of these Plants in Isfahan

M. Ghavam^{*1}

mghavam@kashanu.ac.ir

Z. Soleimanejad[†]

Abstract

Plants are one of the first and most accessible sources of treatment. Today, the use of medicinal plants is increasing rapidly. Knowing the taste and approach of communities to taking medicinal plants, as well as paying attention to the views and suggestions of consumers of medicinal plants, can be a good guide for planners and policy makers of the country's pharmaceutical industry. The demand for medicinal plants is influenced by various cultural and social factors. This research was carried out with the aim of investigating the role of various social factors in the demand of medicinal plants and the impact of rangeland ecosystems on supplying plants in Isfahan. This research was carried out using a survey method. Data from this research was gathered through a questionnaire from 33 sellers of herbal medicine in Isfahan in 2015. The validity of the questionnaire was confirmed by a panel of experts. Cronbach's alpha coefficient equaled 0.877, which proved the credibility of the questionnaire. The results showed that *Echium amoenum* (57.6%) was purchased as the largest plant, and psychiatric and psychological disorders (79.2%) were the most common cause of referring people to Isfahan's herbal medicine stores. Also, the most medicinal plants purchased by seller of them, have been from rangeland habitats.

Keywords: Medicinal plants, Professional characteristics, Herbal medicine stores, Isfahan, Rangeland ecosystems

---

1-Assistant Professor, Department of Range and Watershed Management, Faculty of Natural Resources and Earth Sciences, University of Kashan, Kashan, Iran ^{*(Corresponding Author)}

2- MSc. Student, Department of Range and Watershed Management, Faculty of Natural Resources and Earth Sciences, University of Kashan, Kashan, Iran

مقدمه

نقش گیاهان در تغذیه با پیش‌گیری و درمان بیماری‌های بشر در طول تاریخ بر کسی پوشیده نیست (۱). انسان‌های فقیر مخصوصاً در کشورهای جهان سوم توان مالی لازم برای استفاده از علم نوین پزشکی را نداشته از این رو به طب سنتی و گیاه درمانی کاملاً وابسته هستند (۲). اگر چه امروز اطلاعات علمی در رابطه با گیاهان دارویی در حال توسعه است اما این اطلاعات درباره تعداد محدودی از گونه‌هاست، از این رو حفاظت و گردآوری این اطلاعات با ارزش است (۳). در زمینه گیاهان دارویی ایرانیان باستان معتقدند که همه گیاهان برای تندرستی و درمان بیماری‌ها آفریده شده اند. از آنجا که ایران یکی از غنی‌ترین تاریخچه‌ها را در طب سنتی دارد (۴). امروزه استفاده از گیاهان دارویی و داروهای گیاهی در ایران در میان پزشکان، موافقان و مخالفان زیادی دارد ولی از جنبه رسمی و دولتی ایران جزء کشورهای است که استفاده از گیاهان دارویی را در درمان بیماری‌ها پذیرفته است به‌نحوی که داروهای گیاهی با مجوز وزارت بهداشت و درمان آموزش پزشکی امروز تولید می‌شود (۵). امروزه درمان بیماری‌ها بیشتر از طریق داروهای صورت می‌گیرد که منشأ صنعتی دارند و فقط در آزمایشگاه تهیه می‌شوند و اثرات قاطع آنها در درمان بیماری‌ها، موجب توسعه مصرف آنها شده است، با توجه به این که با مصرف بعضی از این داروها زیان‌هایی به بدن می‌رساند، روز به روز به گیاهان دارویی و فراورده‌های آنها توجه بیشتری شده و اعتقاد عمومی در مورد استفاده از آنها پیوسته تقویت می‌گردد (۶). لذا کشور ایران با سابقه درخشان در طب سنتی و استعداد بالقوه در پرورش گونه‌های گیاهی، یکی از مناسب‌ترین مناطق برای تهیه، تولید و صادرات غیرنفتی و توسعه پایدار به بازارهای جهانی دست یافت (۷). در ایران گیاهان دارویی توسط عطاری‌ها بدست مردم می‌رسد و یا در بسته بندی‌های مدرن که از طریق شرکتهای مختلف تهیه و بدون نوشتن و مشخص کردن نام علمی گیاه و منشأ تهیه محصولات در فروشگاه‌ها به فروش می‌رسد که از ارزش آنها کاسته می‌شود و

همین امر باعث ایراداتی به طب سنتی و گیاه درمانی شده است. در نتیجه ضروری می‌باشد که در زمینه گیاهان دارویی تحقیقات به صورت علمی صورت می‌گیرد تا ابهامات و ایرادات ذکر شده از این قبیل برطرف شده و استفاده از گیاهان دارویی از حالت سنتی و قدیمی به شکل تخصصی و استاندارد درآید (۸). همچنین توجه به اهمیت وضعیت بهداشتی و بسته بندی گیاهان دارویی موجود در عطاری‌ها، تعیین گونه‌های مختلف، میزان مصرف، مناطق تأمین کننده و... کاربرد هر یک از این گونه‌ها به عنوان اصلی ترین عوامل در بازار گیاهان دارویی می‌تواند راهنمای خوبی برای برنامه ریزان و سیاست‌گذاران صنعت دارویی کشور باشد (۹). اما امروزه در تمام دنیا توجه خاصی به این منابع برای درمان بیماران ایجاد شده است. به‌گونه‌ای که بزرگان علم داروسازی، قرن بیستم را به نام قرن بازگشت به طبیعت و استفاده از داروهای گیاهی نام نهاده اند (۱۰). علاوه بر مصارف دارویی، بهداشتی و غذایی، این گیاهان مصارف متعدد دیگری نیز در صنعت و کشاورزی دارند، از جمله اینکه اسانس روغنی و عصاره گیاهان دارویی به عنوان ترکیب های جایگزین حشره‌کش‌های شیمیایی در چند سال اخیر برای کنترل حشرات استفاده می‌گردد (۱۱). در زمینه عرضه و تقاضای گیاهان دارویی، (۱۲) در تحقیقی به بررسی متداول‌ترین گیاهان دارویی خریداری شده از عطاری‌ها در شهر تهران پرداختند. نتایج این تحقیق نشان داد که میانگین سنی و تجربه شغلی عطاران به ترتیب ۴۰/۸ و ۱۶/۹ سال بود. در حالی که تنها ۳۰٪ از فروشندگان گیاهان دارویی مورد مطالعه دارای تحصیلات بالاتر از دیپلم بوده اند. نتایج تحقیق (۱۳) نیز نشان داد که میانگین سنی و سابقه شغلی فروشندگان گیاهان دارویی در استان لرستان به ترتیب ۴۳/۰۷ و ۱۲/۸ سال و تنها ۲۶٪ از آنان دارای تحصیلات بالاتر از دیپلم بودند. (۱۴) نیز مصرف گیاهان دارویی در استان گلستان را مورد مطالعه قرار دادند. نتایج نشان داد که فقط کمتر از ۱۰٪ مردم با گیاهان دارویی آشنایی دارند. تحقیقات انجام شده توسط (۱۲) و (۱۳) در شهر تهران و استان لرستان نشان داد، بررسی جنسیت خریداران گیاهان دارویی در استان های مورد

تحقیق برای محاسبه آلفای کرونباخ پس از تکمیل ۱۰ پرسشنامه اولیه یا pretest، از spss استفاده شد که آلفای محاسبه شده برای این پرسشنامه معادل ($\alpha = 0/877$) برآورد شد که نشان از پایایی مناسب ابزار پژوهش دارد. در نهایت ۳۳ پرسشنامه، در بین نمونه های مورد مطالعه توزیع و تکمیل شد. پرسشنامه مورد نظر شامل دو بخش اطلاعات عمومی (سن، جنس، شغل و غیره) و سوال تخصصی در مورد عوامل موثر بر تقاضا، بیشترین گیاهان مورد تقاضا، تعیین کیفیت گیاهان دارویی و... آن ها بود. در نهایت اطلاعات با استفاده از نرم افزار SPSS تجزیه و تحلیل شدند. سپس با استفاده از آزمون تی (t) معنی دار بودن جداول مشخص شد.

نتایج

تحقیق روی تعداد ۳۳ نفر از افراد واجد شرایط انجام گرفت. اکثریت افراد تحت مطالعه را گروه سنی ۲۶-۳۵ سال (۵۱/۵) تشکیل می دادند (جدول شماره ۱). این بازه سنی می تواند نشانگر آمادگی بیشتر این گروه برای پذیرش و دریافت برنامه ریزی های آموزشی باشد. سابقه کار نمونه از ۶ تا ۲۰ سال با فراوانی ۶۷/۷٪ که در این میان کمتر از ۵ سال با فراوانی ۲۴/۲٪ و بیش از ۲۱ سال با فراوانی ۹/۱٪ بود (جدول شماره ۲).

جدول ۱- توزیع سنی فروشندگان گیاهان دارویی در استان

منتخب

طبقه سنی	کل (% فراوانی)
کمتر از ۲۵	۱۸/۲
۲۶-۳۵	۵۱/۵
۳۶-۴۵	۶/۱
۴۶-۵۵	۱۵/۲
بالا تر از ۵۵	۹/۱

مطالعه، ۶۵/۲٪ مشتریانانی که برای خرید به فروشندگان گیاهان دارویی مراجعه نمودند زن و بقیه را مردان تشکیل دادند. این امر مشابه نتایج تحقیق (۵) در زمینه بررسی عوامل اقتصادی اجتماعی موثر بر مصرف گیاهان دارویی در شهر تهران است که نشان داد بکارگیری داروهای گیاهی در مردان به طور معنی داری کمتر از زنان بود. این مطالعه برای اولین بار در ایران در زمینه نقش اکوسیستم های مرتعی در تامین گیاهان دارویی انجام گرفته و از این لحاظ حائز اهمیت است.

مواد و روشها

جامعه آماری در این تحقیق را توزیع کنندگان گیاهان دارویی در شهر اصفهان تشکیل دادند، که تعداد ۳۳ واحد توزیع کننده در این مطالعه شرکت داده شده اند. این تحقیق در سال ۱۳۹۴ صورت گرفت و با توجه به اهمیت هدف، در حیطه تحقیقات کاربردی و از نظر رویکرد کلی، در زمره تحقیقات توصیفی است. ابزار تحقیق پرسشنامه هایی بود که به منظور جمع آوری داده ها با استفاده از روش های اسنادی میدانی مورد استفاده قرار گرفت. بدین منظور پرسشنامه فروشندگان گیاهان دارویی با توجه به اهداف تحقیق شامل میزان مصرف گیاهان دارویی و تعیین سطح دانش و ویژگی های حرفه ای عرضه کنندگان این گیاهان طراحی گردید.

معرفی ابزار گردآوری و تحلیل داده ها

ابزار گردآوری داده ها پرسشنامه بود که در ابتدا روایی ظاهری آن توسط متخصصان فن تأیید گردید هم چنین در این تحقیق برای بالا بردن اعتبار طیف های مورد استفاده در سنجش متغیرها و روایی آن، پرسشنامه به برخی از اساتید مربوطه نشان داده شد و نظر اصلاحی ایشان اعمال گردید. سنجش میزان پایایی ابزار

جدول ۲- توزیع فراوانی سابه شغلی فروشندگان گیاهان دارویی در استان اصفهان

کمتراز ۵ سال	۲۴/۲
۶-۱۰	۳۰/۳
۱۱-۱۵	۲۱/۲
۱۶-۲۰	۱۵/۲
بیش از ۲۱ سال	۹/۱

بررسی ها نشان داد زنان با ۹۰/۹٪ بیشترین تقاضا را برای خرید گیاهان دارویی نسبت به مردان دارند. مقایسه تعداد مراجعات روزانه خریداران گیاهان دارویی نشان می‌دهد به طور میانگین هر فروشنده روزانه حدود ۲/۳۶ نفر خریدار دارد. بر این اساس به طور میانگین هر مشتری در هر بار خرید تعداد ۱/۸۵ قلم گیاه دارویی خریداری می‌کند. در بررسی عوامل موثر بر تقاضا (خرید گیاهان توسط مردم)، به شرح (جدول شماره ۴) ارائه شد که نشان داد که کیفیت گیاهان دارویی با ۶۶/۷ مهم‌ترین عامل گزارش شده است. (جدول شماره ۴)

جدول ۴- عوامل موثر بر تقاضای گیاهان دارویی

عوامل موثر	(% فراوانی)
قیمت	۲۴/۲
کیفیت	۶۶/۷
نوع‌گونه	۹/۱

در مورد این که بیشترین میزان تقاضای گیاهان دارویی در مورد چه بیماری‌هایی است؟ پاسخ توزیع کنندگان گیاهان دارویی نشان می‌دهد اعصاب و روان (۷۲/۷٪) به عنوان پرفروشترین گیاه و پس از آن گوارش (۳۰/۳٪)، سرماخوردگی (۲۱/۲٪)، پوست (۱۸/۲٪)، فشار خون (۱۵/۲٪) و قوای جنسی (۹/۱٪) عناوین بعدی را به عنوان پرفروشترین گیاهان به خود اختصاص داده‌اند. نتایج در (جدول شماره ۵) ارائه شده است.

جدول ۵- بیشترین میزان تقاضای گیاهان دارویی در مورد

بیماری‌ها

بیماریها	(% فراوانی)
اعصاب و آرامبخش	۷۲/۷
گوارش	۳۰/۳
سرماخوردگی	۲۱/۲
پوست	۱۸/۲
فشارخون	۱۵/۲
قوای جنسی	۹/۱

نتایج به دست آمده در مورد مصرف کنندگان گیاهان دارویی، برای کل نمونه و به تفکیک جنسیت مرد و زن مشخص شد، ۸۱/۸٪ زن و ۱۸/۲٪ مرد می‌باشند، همچنین ۷۲/۷٪ درصد افراد مورد مطالعه متأهل بودند که این موضوع نشان می‌دهد، افراد مشغول به کار در عطاری‌ها این شغل را به عنوان شغل اصلی اتخاذ کرده اند و منبع درآمد اصلی برای تأمین نیازهای مالی خانواده به‌شمار می‌رود. توزیع فراوانی افراد مورد بررسی بر حسب تحصیلات در (جدول شماره ۳) ارائه شده است که نشان می‌دهد که تقریباً ۴۲/۴٪ از نمونه مورد مطالعه تا حد دیپلم و یا پایین‌تر از آن تحصیلات دارند. البته این در حالی است که بیش از نیمی از ایشان نیز از تحصیلات دانشگاهی برخوردارند (۵۷/۶٪). بنابراین در شهر اصفهان درصد عطاران با تحصیلات دانشگاهی از سایر گروهها بالاتر بود.

جدول ۳- توزیع فراوانی فروشندگان گیاهان دارویی از لحاظ میزان

تحصیلات

کل (% فراوانی)	مدرک تحصیلی
۳/۰	بیسواد
۳۹/۴	دیپلم
۲۱/۲	فوق دیپلم
۱۸/۲	لیسانس
۹/۱	فوق لیسانس
۹/۱	دکتری و بالاتر

استانهای همجوار تهیه و در اختیار عطاری‌ها قرار می‌گیرد. بررسی‌ها نشان داد از بین کاسنی، نعناع و خارشتر، بیشترین عرقیاتی که مورد تقاضاست، کاسنی با ۷۲/۷٪ پرمصرف‌ترین و خارشتر با ۱۵/۲٪ کم مصرف‌ترین عرقیات به شمار می‌رود. (جدول شماره ۶).

نتایج بررسی‌ها نشان داد که در حدود ۹/۱٪ از پاسخگویان برای کسب اطلاعات لازم در زمینه تجویز گیاهان دارویی از تجربیات گذشتگان و ۶۰/۶٪ از مطالعه کتب مرتبط و ۶/۱٪ هم از اینترنت استفاده می‌کنند. در مورد محل خریداری گیاهان دارویی طبق نتایج به دست آمده باید اظهار داشت که ۳۳/۳٪ از اطراف شهر تولید و تهیه، ۵۷/۶٪ در داخل استان تولید و تهیه و ۳۶/۴٪ از

جدول ۶- بیشترین عرقیات مورد تقاضا

نام عرقیات	نام علمی	(٪ فراوانی)
کاسنی	<i>Cichorium intybus</i> L.	۷۲/۷
نعناع	<i>Mentha × piperita</i> L.	۵۱/۵
خارشتر	<i>Alhagi maurorum</i> Medik.	۱۵/۲

و بعد از آن به ترتیب زنجبیل با فراوانی ۹ (۲۷/۳٪)، سنب الطیب با فراوانی ۵ (۱۵/۲٪)، بومادران با فراوانی ۴ (۱۲/۱٪) عناوین بعدی را به عنوان پرتقاضاترین گیاهان به خود اختصاص داده اند.

در پاسخ به این سوال که بیشترین گیاهان دارویی مورد تقاضا چیستند؟ پاسخ توزیع کنندگان گیاهان دارویی به شرح (جدول شماره ۷) ارائه شد که نشان می‌دهد گل‌گاوزبان با فراوانی ۱۹ (۵۷/۶٪) به عنوان بیشترین تقاضا در عطاری‌ها گزارش شده است

جدول ۷- جدول توزیع فراوانی بیشترین گیاهان مورد تقاضا

نام گیاه	نام علمی	فراوانی	درصد فراوانی
گل‌گاوزبان	<i>Echium amoenum</i> Fisch. & C.A.Mey.	۱۹	۵۷/۶٪
زنجبیل	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe	۹	۲۷/۳٪
سنب‌الطیب	<i>Valeriana officinalis</i> L.	۵	۱۵/۲٪
بومادران	<i>Achillea wilhelmsii</i> K.Koch	۴	۱۲/۱٪

جدول ۸- جدول توزیع فراوانی معیار خریدگونه‌های گیاهی

معیار موثر	فراوانی	درصد فراوانی
کیفیت	۲۸	۸۴/۸٪
قیمت	۳	۹/۱٪
سایر	۲	۶/۱٪

در پاسخ به این سوال که برای خرید گونه گیاهی چه چیزی مد نظر قرار می‌گیرد؟ پاسخ توزیع کنندگان گیاهان دارویی به شرح جدول ۸ ارائه شده است که نشان می‌دهد کیفیت با فراوانی ۲۸ (۸۴/۸٪) به عنوان مهم‌ترین عامل برای خرید و پس از آن به ترتیب قیمت با فراوانی ۳ (۹/۱٪) و سایر با فراوانی ۲ (۶/۱٪) مد نظر قرار گرفته می‌شود.

رویشگاه‌های مراتع با ۵۴/۵٪ و کمترین جنگل‌ها با ۲۴/۲٪ می باشد. (جدول شماره ۱۰)

جدول ۱۰- جدول توزیع فراوانی مربوط به رویشگاه گیاهان دارویی خریداری شده

درصد فراوانی	فراوانی	رویشگاه
۵۴/۵٪	۱۸	مراتع
۵۱/۵٪	۱۷	مزارع کشت گیاهان دارویی
۲۴/۲٪	۸	جنگلها

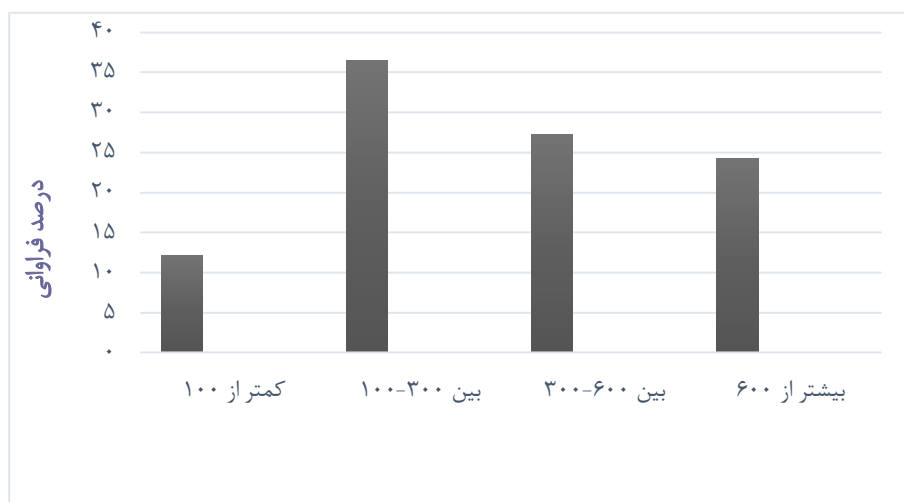
طبق نمودار زیر مشخص شد میزان درآمد ماهانه از فروش گیاهان دارویی، درآمد ۳۰۰-۱۰۰ هزار تومان با فراوانی ۱۲ (۳۶/۴) بیشترین میزان و به ترتیب ۶۰۰-۳۰۰ هزارتومان با فراوانی ۹ (۲۷/۳)، ۶۰۰ و بالاتر با فراوانی ۸ (۲۴/۲) و کمتر از ۱۰۰ هزارتومان با فراوانی ۴ (۲۴/۱) کمترین میزان درآمد را دارند. (نمودار شماره ۱). هر فرد درهنگام فروش گیاهان دارویی حدود ۱۰-۸ ساعت مشغول کار است. (نمودار شماره ۲)

پاسخ توزیع‌کنندگان گیاهان دارویی به اینکه کیفیت گیاهان دارویی بر چه اساسی تعیین می‌شود در (جدول شماره ۹) ارائه شده است. مشخص شد جنس گونه با فراوانی ۱۷ (۵۱/۵٪) مهمترین معیار برای تعیین کیفیت گیاهان دارویی و پس از آن به ترتیب محل رویش با فراوانی ۱۲ (۳۶/۴٪)، رنگ با فراوانی ۱۱ (۳۳/۳٪)، قیمت با فراوانی ۳ (۹/۱٪) و وزن با فراوانی ۲ (۶/۱٪) مهمترین معیارها می باشند.

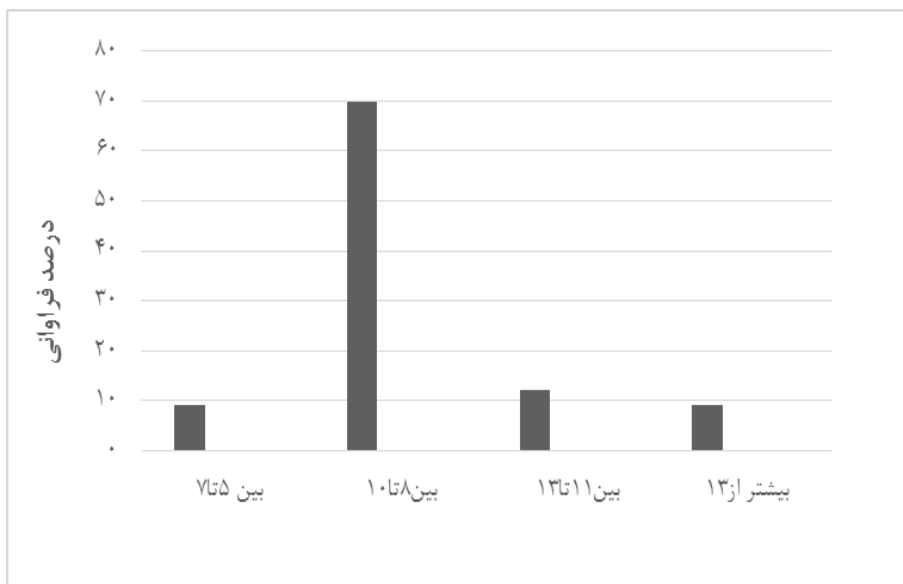
جدول ۹- توزیع تعیین کیفیت گیاهان دارویی

عوامل موثر	فراوانی	درصد فراوانی
جنس گونه	۱۷	۵۱/۵٪
محل رویش گیاه	۱۲	۳۶/۴٪
رنگ	۱۱	۳۳/۳٪
قیمت	۳	۹/۱٪
وزن	۲	۶/۱٪

طبق بررسی‌های انجام شده در مورد رویشگاه گیاهان دارویی خریداری شده توسط عطاران مشخص شد که بیشترین مربوط به

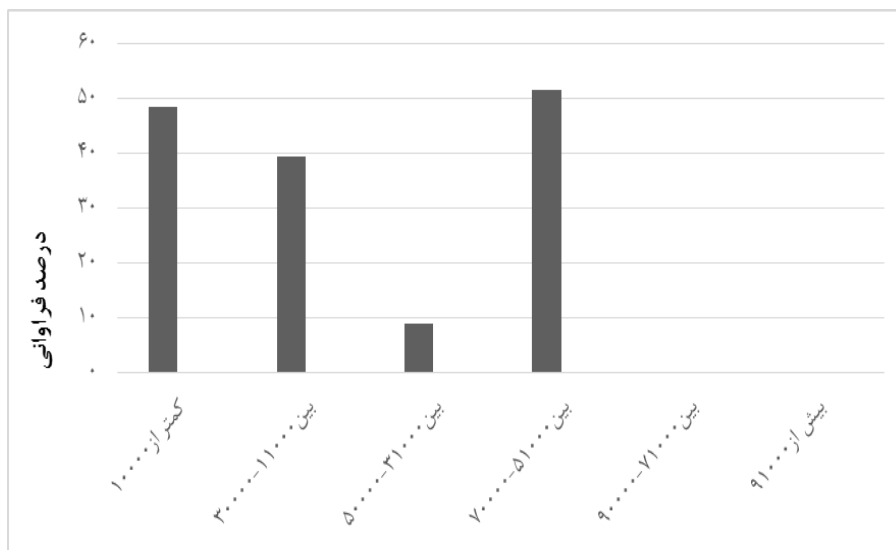
نمودار ۱- میزان درآمد ماهانه از فروش گیاهان دارویی

نمودار ۲- میزان ساعات کاری

کمترین مربوط به ۷۱ تا بیش از ۹۱ هزار تومان می‌باشد. (نمودار شماره ۳)

تحقیقات نشان داد بیشترین میزان هزینه خرید گیاه دارویی از طرف مشتری بین ۵۱ تا ۷۰ هزار تومان با فراوانی ۱۵ (۴۵/۵)، و

نمودار ۳- مقدار هزینه هر خریدار در هر بار مراجعه

بر اساس مبانی نظری پژوهش، مطالعه پیشینه تحقیق و ویژگی‌های محدود مورد مطالعه نماگرهایی طراحی گردید که

یافته‌های استنباطی به منظور ارزیابی تمایل به مصرف گیاهان دارویی در شهر اصفهان

در این تحقیق برای تعیین میزان تأثیر هر یک از عوامل زیر در تقاضای گیاهان دارویی، برای تحلیل یافته‌ها از آزمون تی تک نمونه‌ای استفاده گردید. هدف اصلی این آزمون مقایسه متغیرهای مورد نظر با حد وسط در نظر گرفته شده است، که تمام موارد هر کدام در سطح ۱٪ معنی دار بود (جدول شماره ۱۱). این امر اهمیت بالای گیاهان دارویی در بخش درمان و مراقبت‌های مردم را نشان می‌دهد.

نظرات پاسخگویان را در خصوص جنبه‌های مختلف گیاهان دارویی مورد سنجش قرار می‌دهد. برای تحلیل یافته‌ها از آزمون تی تک نمونه‌ای استفاده گردید. هدف اصلی این آزمون مقایسه متغیرهای مورد نظر با حد وسط در نظر گرفته شده است. داده‌ها در هر یک از نماگرها با این عدد سنجیده شده‌اند. در جدول شماره (۱۱)، (۱۲)، (۱۳) نتایج حاصل از آزمون تی به تفکیک هر یک از متغیرها جداگانه ارائه شده است.

جدول ۱۱- میزان تأثیر هر یک از عوامل زیر در تقاضای گیاهان دارویی

نماگر	Test Value = 0		
	مقدار آماره t	درجه آزادی	میانگین تفاوت
میزان آشنایی و تجربه شخصی در مصرف	۲۰/۹۲۳**	۳۲	۳/۶۹۷
سفارش و توصیه بستگان و افراد سالخورده	۱۹/۲۱۳**	۳۲	۳/۲۱۲
اهمیت گیاهان دارویی در اسلام و تاکید آیات و روایات	۱۴/۸۳۲**	۳۲	۳/۳۳۳
قیمت مناسب گیاهان دارویی و با صرفه بودن	۱۵/۴۷۲**	۳۲	۳/۲۱۲
سهولت و دسترسی آسان به گیاهان	۱۵/۰۷۷**	۳۲	۲/۹۷۰
استاندارد و تاییدیه های لازم	۱۳/۱۴۷**	۳۲	۳/۱۲۱
نداشتن عوارض جانبی	۱۱/۸۵۰**	۳۲	۳/۲۷۳

** نشان دهنده معنی داری در سطح احتمال ۱ درصد است.

را نشان می‌دهد. همچنین نتایج جدول شماره ۱۳ نشان دهنده رضایت، علاقه و شناخت فروشندگان گیاهان دارویی نسبت به حرفه ایشان است که تمام گویه‌ها در سطح یک درصد معنی دار شدند.

طبق سوالات پرسیده شده در مورد گیاهان دارویی مرتعی مشخص شد پس از انجام آزمون (t) هر یک در سطح ۱٪ معنی دار هستند (جدول شماره ۱۲). این امر اهمیت بالای اکوسیستم های مرتعی در تأمین قسمت اعظم گیاهان دارویی موجود در بازار

جدول ۱۲- ارزیابی گیاهان دارویی اکوسیستم های مرتعی در عطاری ها

نماگر	Test Value = 0		
	مقدار آماره t	درجه آزادی	میانگین تفاوت
با گیاهان دارویی مراتع آشنا هستم	۱۴/۹۲۳**	۳۲	۲/۷۵۸
گیاهان دارویی جمع آوری شده از مراتع در مقایسه با نمونه مشابه جمع آوری شده از مزارع دارای کیفیت بالاتری است	۱۶/۰۱۸**	۳۲	۳/۶۷۷
تعداد گیاهان دارویی مرتعی موجود در فروشگاه بیشتر از گیاهان دارویی کشت شده است	۱۲/۸۵۳**	۳۲	۳/۰۶۱
مردم بیشتر به دنبال خرید گیاهان دارویی رویش یافته در طبیعت هستند تا مزارع کشت گیاهان دارویی	۲۰/۲۲۳**	۳۲	۳/۸۴۸
گیاهان دارویی مرتعی قیمت پایین تری نسبت به نمونه مشابه کشت شده دارند	۱۲/۸۶۶**	۳۲	۲/۶۶۷
مردم هرگز در مورد طبیعی یا کشت شده بودن گیاهان دارویی اطلاعی ندارند	۱۲/۲۲۸**	۳۲	۲/۵۱۵
بخشی از گیاهان دارویی را مستقیماً از عشایر و روستاییان خریداری میکنم	۹/۸۹۲**	۳۲	۲/۷۵۸

** نشان دهنده معنی داری در سطح احتمال ۱ درصد است.

جدول ۱۲-علاقه، رضایت و شناخت عطاریها از گیاهان دارویی

نماگر	Test Value = 0		
	مقدار آماره t	درجه آزادی	میانگین تفاوت
مشوق آشنایان و دوستان برای استفاده از گیاهان دارویی هستم	۱۶/۲۳۱**	۳۲	۳/۷۸۸
از فروش گیاهان دارویی احساس رضایت و لذت دارم	۱۶/۶۰۷**	۳۲	۳/۷۵۸
فروش گیاهان دارویی در آرامش روحی و سلامت روانیم تأثیر داشته است	۱۶/۵۰۷**	۳۲	۳/۶۹۷
گیاهان دارویی در پیشگیری از بیماریها در من و خانواده ام تأثیر داشته است	۱۵/۶۴۳**	۳۲	۳/۸۱۸
گیاهان دارویی در درمان بیماریهای من و خانواده ام تأثیر داشته است	۱۷/۵۶۱**	۳۲	۳/۸۷۹
در مورد گیاهان دارویی آشنایی کامل دارم	۱۶/۱۸۰**	۳۲	۳/۳۶۴
بین تحصیلات من و گرایش به این شغل ارتباط وجود دارد	۸/۷۹۹**	۳۲	۲/۴۵۵
این شغل را به افراد دیگر توصیه میکنم	۱۲/۸۵۳**	۳۲	۳/۰۶۱
برای این شغل تحصیلات در زمینه گیاهان دارویی ضروری است	۱۳/۹۱۴**	۳۲	۳/۶۷۷

** نشان دهنده معنی داری در سطح احتمال ۱ درصد است

بحث

عوامل اقتصادی-اجتماعی موثر بر مصرف گیاهان دارویی در شهر تهران است که نشان داد بکارگیری داروهای گیاهی در مردان به طور معنی داری کمتر از زنان بود. نتایج حاصل از این تحقیق حکایت از آن دارد که به ترتیب سه عامل شامل کیفیت، قیمت، نوع گونه از مهم‌ترین عوامل موثر بر تقاضای گیاهان دارویی در استان اصفهان بوده است. حال آنکه در تحقیق انجام شده توسط (۱۷) در زمینه مصرف گیاهان دارویی مشخص گردید که اعتقاد به سالم تر بودن گیاهان دارویی، داشتن عوارض کمتر و اراضی گیاهان دارویی به ترتیب مهم‌ترین عوامل موثر بر تقاضای گیاهان دارویی بودند. بیشترین گیاهان دارویی که مورد تقاضا بودند به ترتیب گل گاو زبان، زنجبیل، سنبل الطیب و بومادران است. شایان ذکر است که در این استان مصرف‌کنندگان به کیفیت گیاهان دارویی اهمیت بیشتری می‌دهند و این کیفیت براساس جنس گونه تعیین می‌شود. طبق بررسی‌های انجام شده در مورد رویشگاه گیاهان دارویی خریداری شده توسط عطاران مشخص شد که بیشترین مربوط به رویشگاه‌های مراتع بوده است که این امر اهمیت نقش مراتع در تولید بخش اعظم گیاهان دارویی به اثبات می‌رساند. همچنین می‌تواند بازار کاری برای نیروهای جوان و جویای کار فارغ التحصیل بخش کشاورزی در استان فراهم شود. در این تحقیق طبق نتایج به دست آمده مشخص شد که محل خریداری گیاهان دارویی ۳۳/۳٪ از اطراف شهر، ۵۷/۶٪ داخل استان و ۳۶/۴٪ از استانهای همجوار می‌باشد. نتایج حاکی از آن است که اکثر عرضه کنندگان گیاهان دارویی در سطح نمونه مورد مطالعه در شهر اصفهان دوره‌های تخصصی خاصی را طی نکرده‌اند. کلاسهای آموزشی هم برای عموم و هم برای عرضه کنندگان، برای آشنایی بیشتر با گیاهان دارویی و مرمتی، و همچنین فواید استفاده و ضررهای استفاده از آنها می‌تواند مفید باشد و توصیه می‌شود که با برگزاری برنامه‌های آموزشی و نظارت بر فعالیت عطاری‌ها از سوی سازمان متولی باعث سلامت

براساس نتایج تحقیق حاضر، گیاهان اعصاب و روان، گوارش، سرماخوردگی، پوست، فشارخون و قوای جنسی به ترتیب جزء پرفروشترین گیاهان دارویی عطاری‌های اصفهان بودند. (۳) نیز در بررسی مروری خود به این نکته اشاره دارند که شایع‌ترین مورد استفاده از گیاهان دارویی در مطالعات مختلف، بیماری‌های عصبی، روانی، ایمنی و التهابی و گوارشی و قلبی و عروقی و سرطان هستند. بعلاوه بیشترین علل مراجعه به عطاری‌های استان سمنان در طول (۲۰۰۰-۱۹۹۹) سرما خوردگی، ناراحتی کلیه، آرتروز، بالا بودن قند، ناراحتی معده و بالا بودن چربی خون بوده است، مارشال^۱ (۱۹۹۸) که در چند مورد با نتایج تحقیق حاضر مطابقت دارد. در حالیکه بر طبق بررسی‌های صورت گرفته در عطاری‌های شهرکرد توسط (۱۵) بیشترین گیاهان دارویی مورد استفاده به ترتیب آویشن، گل گاوزبان، خاکشیر، گل برنجاست و شیرین بیان بود. نتایج این تحقیق نشان داد که عطاری‌ها و فروشندگان گیاهان دارویی در اصفهان بیشترین اطلاعات خود را از کتب و سپس از تجربیات گذشتگان و یا اینترنت بدست می‌آورند. در مطالعه (۱۶) مشخص شده است که اطلاعات گیاهی افراد از منابع مختلف مانند روزنامه، کتاب، رادیو، تلویزیون، خویشاوندان بدست آمده بود.

ازسوی دیگر نتایج بدست آمده در این تحقیق نشان داد که ۵۷/۶٪ از فروشندگان گیاهان دارویی در استان مورد مطالعه دارای تحصیلات بالاتر از دیپلم بودند. این نتایج با یافته‌های تحقیقات انجام شده توسط (۱۲) و (۱۳) که طی آنها مشخص گردید که تنها به ترتیب ۳۰٪ و ۲۶٪ از فروشندگان گیاهان دارویی در شهر تهران و استان لرستان دارای تحصیلات بالاتر از دیپلم بودند، مغایرت داشت. بررسی جنسیت خریداران گیاهان دارویی در استان مورد مطالعه نشان داد که ۹۰/۹٪ مشتریانی که برای خرید به فروشندگان گیاهان دارویی مراجعه نمودند زن و بقیه را مردان تشکیل می‌دهند. این مشابه نتایج تحقیق (۵) در زمینه بررسی

دانش مهم انجام گیرد تا بتوان گیاهان دارویی بیشتری همراه با دانش روش کاربرد آن‌ها به عطاری‌ها عرضه نمود..

منابع

- ۱- مجاب، فراز، « بررسی علل مراجعه بیماران به عطاریها و تجویز گیاهان دارویی استان سمنان، فصلنامه تحقیقاتی پژوهان، ۱۳۸۲، دوره ۳۴، شماره ۸، صفحه ۲۸۱-۲۷.
- 2- Hamilton, A., 2003, medicinal plants and conservation: issues and approaches. WFpub. London. 9-10.
- ۳- خوانساری، آزاده، گرجی، کوروش؛ « بررسی رویکرد بین المللی به درمان بیماری‌های شایع با استفاده از روش‌های مختلف طب مکمل، مجله علمی پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی ایلام، ۱۳۸۷، دوره ۱۶، شماره ۴، صفحه ۳۷-۴۵.
- ۴- Marshall, NT., 1998, Searching for a cure: conservation of medicinal wildlife southern Africa: . resources in East and TRAFFIC- International. Combridge, UK. 112-113
- ۵- مرادی لاکه، مازیار، رضانی، مژده، انصاری، حسن؛ « عوامل جمعیت شناختی و اقتصادی- اجتماعی مرتبط با بکارگیری گیاهان دارویی/ داروهای گیاهی در ساکنین تهران، پایش، ۱۳۸۷، دوره ۷، شماره ۴، صفحه ۳۲۰-۳۱۳.
- ۶- صابر آملی، سیروس، ناصری، احمد، رحمانی، غلامحسین، کالیراد، عهدیه؛ « گیاهان دارویی استان کرمان، فصلنامه پژوهشی تحقیقات گیاهان دارویی و معطر ایران، ۱۳۸۳، دوره ۲۰، شماره ۴، صفحه ۵۳۲-۴۸۷.

جامعه و ارائه کیفیت بیشتر خدمات عطاران شوند. به طور کلی بر اساس نتایج تحقیق حاضر پیشنهاد می شود با توجه به اینکه در شهر اصفهان جهاد دانشگاهی فعالیت‌های علمی و پژوهشی زیادی در خصوص گیاهان دارویی اجرا می‌کند دوره های آموزشی برای علاقه مندان برگزار شود و در پایان این دوره های آموزشی سازمان مربوطه با همکاری نهادهای درگیر در این امر اولویت داشتن مجوز عطاری با افراد شرکت کننده در کلاسها باشد و دانشگاه علوم پزشکی بر کار عطاریها نظارت و بازرسی دقیق داشته باشد. همچنین بر اساس نتیجه حاصل از این پژوهش که عمده گیاهان موجود در عطاری‌ها از اکوسیستم های مرتعی تامین می‌گردد و تقاضا برای این دسته از گیاهان در اولویت قرار دارد؛ به منظور جلوگیری از خطر انقراض گیاهان مهم این رویشگاه‌ها و همچنین حفظ مراتع استان اصفهان از گزند تخریب و سیر قهقرایی، می بایست تدابیری در جهت حفظ و احیا این گیاهان اندیشیده شود که هم نیاز بازار تامین شود و هم اکوسیستم‌های مرتعی در معرض نابودی قرار نگیرند. برای نیل به این اهداف توصیه می‌شود پیرامون ویژگی‌های بوم‌شناسی این گیاهان مطالعات دقیقی صورت بگیرد تا بتوان کشت انبوه این گیاهان را در شرایط مشابه رویشگاه آنها انجام داد تا کیفیت و کمیت مواد موثره این گیاهان به گیاهان موجود در عرصه های مرتعی نزدیک باشد و خریداران به این دسته گیاهان به همان نسبت قبل تمایل داشته باشند. همچنین می‌توان برخی از این گیاهان را در همین اکوسیستم های مرتعی به صورت بذرکاری و یا بوته کاری کشت داد تا هم به حفظ و احیا این اکوسیستم ها کمک شود و هم نیاز بازار تامین شود. از سوی دیگر ایجاد صنایع بسته بندی و فرآوری با استانداردهای بالا در افزایش جذب خریداران نقش بسزایی خواهد داشت. از آنجا که دانش سنتی مردم روستاها و عشایر در زمینه گیاهان دارویی و شیوه مصرف آن‌ها بسیار غنی و در بسیاری موارد نانوشته است؛ می‌بایست تحقیقاتی مدون در راستای جمع‌آوری و مکتوب ساختن این

- ۷- امان‌پور، محمدتقی، « نقش وزارت کشاورزی در احیا و توسعه گیاهان دارویی با توجه به توسعه پایدار و پیشنهاد آن، اولین کنگره مقدماتی طب سنتی، ۱۳۷۹، صفحه ۱۴۲-۱۳۴.
- ۸- رحیمی موقر، آفرین، خستو، گل‌آرا، فکری، منیر؛ « درمان اعتیاد توسط عطاریها در شهر تهران، نشریه حکیم، ۱۳۸۷، دوره دوم، صفحه ۶۶-۶۳.
- ۹- زرگری، علی؛ « گیاهان دارویی، دانشگاه تهران، ۱۳۷۰-۱۳۶۴، صفحه ۵-۱.
- ۱۰- امیدبیگی، رضا. « کشت داروهای گیاهی و موارد مهم در مورد آن، مجله اسرار پزشکی، ۱۳۷۱، صفحه ۴۰-۲۰.
- ۱۱- لشگری، علی اکبر، محمدری‌پور، سعید، مسعاحی، سعید، صادقی‌پور، علی‌اکبر، ؛ « بررسی فنی و اقتصادی تأثیر اسانس گیاه نعنا بر کاهش ضایعات گندم ناشی از آفات انباری در تهران، مجموعه مقالات چهارمین کنفرانس ملی بررسی ضایعات محصولات زراعی کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران؛ ۲۰ آبان، ۱۳۸۸، صفحه ۶۰۲-۵۹۸.
- ۱۲- عشایری، ندا، عباسیان، علیرضا، جانبخش، سحر، شیبانی، سمیرا، سوداگری، فائزه، مینایی، محمدباقر، « شایعترین گیاهان دارویی مورد خریداری از عطاریها در شهر تهران در سال ۱۳۸۷، طب سنتی اسلام و ایران، ۱۳۹۱، دوره ۳، شماره ۴، صفحه ۴۸۲-۴۷۷.
- ۱۳- نادری، فاطمه، نژادسبزی، پروانه، رسولیان، بهرام، « بررسی عرضه و مصرف گیاهان دارویی موجود در عطاری‌های استان لرستان در سال ۱۳۸۷، فصلنامه علمی پژوهشی دانشگاه علومپزشکی لرستان، ویژه‌نامه
- گیاهان دارویی، زمستان ۱۳۸۸، دوره یازدهم، شماره پنج، صفحه ۶۳-۵۷.
- ۱۴- حسینی، سیدعلی، ابرسجی، قاسمعلی، حسینی، سیدعلی (حیب)؛ « گیاهان دارویی استان گلستان، فصلنامه تحقیقات گیاهان دارویی و معطرایران، بهمن و اسفند ۱۳۸۷، دوره ۲۴، شماره ۴، صفحه ۴۹۸-۴۷۲.
- ۱۵- اکبری، نسرین، پروین، ندا، سرشتی، منیژه، صفدری، فرانک، « بررسی گیاهان دارویی مورد استفاده در سالمندان ساکن شهرکرد، مجله دانشگاه علوم پزشکی شهرکرد، ۱۳۸۸، دوره ۱۲، شماره ۴، صفحه ۳۲-۲۷.
- ۱۶- گلشادی، ایماندوخت، انصاری، رضوان، عسگری، صدیقه، صرافزادگان، نضال، بشتام، مریم؛ « آگاهی، اعتقاد و عملکرد نسبت به داروهای گیاهی در مردم شهر اصفهان، گیاهان دارویی، ۱۳۸۱، دوره ۱، شماره ۲، صفحه ۲۸-۲۱.
- ۱۷- محمدی زیدی، عیسی، اکبری، آرش، پاکپور حاجی- آقا، امیر؛ « عوامل تأثیرگذار بر میزان استفاده از گیاهان دارویی با استفاده از تئوری رفتار برنامه‌ریزی شده در زنان شهر قزوین، مجله دانشگاه علوم پزشکی خراسان شمالی، ویژه‌نامه فرآورده‌های طبیعی و گیاهان دارویی، زمستان ۱۳۹۱، سال چهارم، شماره ۴، صفحه ۱۱۴-۱۰۳.